

УДК 821.112.2 Д-309

Кучер З. І.

ЛІТЕРАТУРНІ АНТРОПОНІМИ ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ Ф. ДЮРРЕНМАТТА «ГРЕК ШУКАЄ ГРЕКИНЮ»)

Стаття присвячена дослідженню літературно-художніх антропонімів як перекладацької проблеми. У роботі аналізуються особливості відтворення власних імен у процесі художнього перекладу.

Ключові слова: літературні антропоніми, транскрипція, транслітерація, адаптація.

Кучер З. І. Литературные антропонимы как переводческая проблема (на материале повести Ф. Дюрренматта «Грек ищет гречанку»). – Статья.

Статья посвящена исследованию литературно-художественных антропонимов как переводческой проблемы. В работе анализируются особенности воспроизведения имен собственных в процессе художественного перевода.

Ключевые слова: литературные антропонимы, транскрипция, транслитерация, адаптация.

Kucher Z. I. Literary anthroponyms as a translation problem (on the material of the story by F. Dürrenmatt “Once a Greek”). – Article.

The paper deals with the study of the literary and art anthroponyms as a translation problem. The paper analyzes the particularities of presentation of proper names in the process of literary translation.

Key words: literary anthroponyms, transcription, transliteration, adaptation.

Останнім часом важливим напрямом сучасних вітчизняних досліджень у галузі перекладознавства стає вивчення особливостей художнього перекладу. Серед широкого кола питань, які є об'єктом перекладознавчих розвідок, слід відзначити літературознавчі аспекти художнього перекладу [8], актуальні теоретичні концепції й моделі поетичного перекладу [6], крос-культурні та загальні перекладознавчі проблеми – висвітлення лінгвокультурологічних і методологічних засад застосування перекладацької адаптації [3]. Проте об'єктами наукових досліджень останнім часом стають не лише окремі проблеми художнього перекладу, а й постать самого перекладача як поліфункціонального культурного посередника, діяльність якого розглядається в широкому соціокультурному, політичному, особистісному контексті [5], а також творчість як невід'ємна складова частина перекладацької діяльності, що характеризує як її процесуальний, так і продуктивний аспекти. [9]. Не залишається поза увагою дослідників і вивчення особливостей відтворення в процесі перекладу ідіостилу письменників [4] і національно-культурного забарвлення оригінального тексту [1].

Отже, актуальність запропонованої статті пов'язана зі станом сучасних вітчизняних досліджень у галузі перекладознавства, що характеризуються значним інтересом до проблеми художнього перекладу як особливого виду перекладацької діяльності, а саме: вивченням методологічних засад, способів і прийомів адекватного перекладу оригінального тексту. У цьому зв'язку важливим є дослідження саме лексико-семантичних проблем перекладу в межах художнього тексту.

Метою статті є вивчення особливостей відтворення літературно-художніх антропонімів у процесі перекладу повісті Ф. Дюрренматта «Грек шукає грекиню».

Одним з основних завдань перекладача художнього тексту є збереження індивідуального стилю письменника – системи змістових і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам автора, які роблять унікальним утілений у цих творах авторський спосіб мовного вираження. Але слід зазначити, що для перекладача художнього твору головною є не лише первинна семантика мовного знака, а й прагматичне значення, а отже, авторська специфіка бачення й відображення світу та концепція оригіналу.

Проблеми, які виникають під час перекладу художнього твору, спричинені не лише розбіжностями між системою й нормою мови оригіналу та перекладу, а й специфікою самого художнього тексту, індивідуальним авторським стилем і особливостями літературної епохи, у межах якої було написано твір. Окрім цього, художній текст може бути насичений безеквівалентною лексикою, яка має національно-культурне забарвлення та створює певні проблеми в процесі перекладу. До такого прошарку лексичних одиниць, безперечно, належать літературні антропоніми, які є важливим елементом художнього твору, невід'ємною складовою частиною індивідуального стилю письменника, одним з основних засобів створення художнього образу.

В аспекті запропонованого дослідження справедливим є твердження Влахова С. і Флоріна С. про те, що «для теорії художнього перекладу вивчення семантики власних імен і їхньої участі в процесі побудови системи художніх образів становить першочерговий інтерес» [2, с. 216].

Відтворюючи власне ім'я мовою перекладу, слід урахувувати думку української дослідниці Кухаренко В. [7] про те, що на відміну від мови, де «ім'я денотативного значення не має, власним референтом, закріпленим у суспільній свідомості, не володіє, і тому позбавлене характеризуючої

сили» [7, с. 106], у мовленні «власне ім'я наповнюється змістом, який включає всі знання комунікантів про названий об'єкт, що розрізняються повнотою якісної та кількісної інформації, але обов'язково включають у себе суб'єктивне ставлення до референта» [7, с. 107]. Так само й літературний антропонім, реалізуючись у певному контексті, набуває рис інформаційно насиченої одиниці із семантичними, емоційно-оцінними й асоціативними компонентами, які Кухаренко В. визначає як «індивідуально-художнє значення власного імені» [7, с. 111].

Отже, перекладацький аналіз літературно-художніх антропонімів передбачає вивчення їхньої семантики, структури, походження з урахуванням позамовних чинників, а саме: різнопланових конотацій, асоціацій і емоційно-експресивного забарвлення, що сприятиме адекватному відтворенню індивідуально-художнього значення власного імені.

Аналіз повісті відомого швейцарського письменника Ф. Дюрренматта «Грек шукає грекиню» (*«Griechen sucht Griechin»*, 1955 р.), яка належить до раннього періоду творчості автора та розглядається багатьма критиками як «сучасна казка» з елементами пародії на любовний роман, свідчить про насичений і незвичайний антропонімний простір. Імена героїв твору несуть у собі яскраво виражене семантичне навантаження, мають незвичайне звукове оформлення та прихований асоціативний фон.

Слід зазначити, що на сучасному етапі в межах літературної ономастики існують різні класифікації антропонімів. У контексті запропонованого дослідження актуальною вважаємо класифікацію російського науковця Л. Щетініна [11], який у процесі аналізу антропонімії на прикладі творів англійської літератури, ураховуючи стилістичні функції власних імен у художньому тексті, класифікує їх таким чином:

1) нейтральні імена, в яких значення основи та фонетична форма не віддзеркалюють поведінку й характер героя, не мають асоціацій із його іменем;

2) описові, або (як їх називає дослідник) «ті, що характеризують», отже, дають персонажу пряму чи опосередковану характеристику;

3) пародійні імена, що мають яскраво виражене емоційно-експресивне забарвлення, яке, на думку Л. Щетініна, зазвичай має негативний характер;

4) асоціативні імена, які викликають у читача різні асоціації й уточнюють характер персонажа.

Аналізуючи образну систему повісті Ф. Дюрренматта «Грек шукає грекиню», приходимо до висновку, що вона побудована автором за принципом «гри імен». Сутність цього прийому полягає в тому, що персонажі мають незвичайні імена та прізвиська, в яких пов'язуються між собою суперечливі, а іноді навіть протилежні поняття та ха-

рактеристики, унаслідок чого образи персонажів набувають гротескного забарвлення.

По-перше, слід звернути увагу на головних героїв. Їхні імена можна віднести до асоціативних, які викликають у читача різні алюзії й асоціації та допомагають розкрити проблематику твору. Дрібний службовець машинобудівельного концерну Арнольф Архілохос і його подруга, жінка легкої поведінки Хлоя Салонікі – пародії на античних персонажів. Ім'я Архілохоса асоціюється з образом давньогрецького поета-мандрівника Архілоха, воїна, прихильника вина та жінок, який бачив своє призначення в служінні богу війни Аресу й Музам. Ім'я Хлої пов'язане з героїнею роману давньогрецького письменника Лонга «Дафніс і Хлоя», образ якої уособлює чисте й невинне кохання. Ім'я «Арнольф», імовірно, запозичене автором із комедії Мольєра «Школа дружин». В образі одного з головних героїв п'єси висміюється людина, яка, претендуючи на роль морального наставника, прагне підкорити молоду дівчину законам сімейного деспотизму. Давньогрецький поет Архілох, навпаки, іронізує щодо усталених норм суспільної моралі. Арнольф Архілохос, поєднуючи в собі риси протилежних за своєю сутністю героїв, набуває ознак гротескного персонажу. Він живе за правилами свого вигаданого високоморального світового порядку, що у фіналі повісті зазнає краху. Ієрархія особистостей, які, на його думку, є моральними авторитетами, створена також за принципом «гри імен». Наприклад, третє місце після президента і єпископа в цій ієрархії посідає власник великого машинобудівельного концерну на ім'я Пті-Пейзан, яке в перекладі з французької означає «маленький селянин». До світопорядку головного героя належить ціла низка персонажів, котрі також мають незвичайні пародійні й алюзивні імена, а саме: революціонер Фаркс, маловідомий художник Пассап, метр Дютур, посол Америки Боб Форстер-Монро, ректор університету Еркюль Вагнер.

Окрім того, що імена персонажів повісті є стилістично маркованим засобом і мають яскраво виражене емоційно-експресивне забарвлення, їх слід вважати важливим текстоутворюючим елементом, оскільки вони співвіднесені зі змістом усього тексту, сприяють розвитку сюжетної лінії, асоціативно пов'язані з іншими персонажами, викликають певні алюзії, більше того, утворюють основний, підтекстний, імпліцитний зміст оповіді. Отже, антропоніми, які формують вигадану героєм ієрархію світопорядку, відіграють ключову роль у реалізації ідейно-художнього задуму письменника.

У процесі перекладу антропонімів, які мають прихований алюзивний зміст, слід ураховувати думку російської дослідниці Соловйової М. про те, що структура значення алюзивного антропоні-

ма містить у собі декілька типів значень, а саме: «номінативне (пов'язане з інформацією про первинний денотат алюзивного антропоніма), денотативне (понятійне, що ґрунтується на виділенні ознак, пов'язаних із первинними денотатами) і конотативне (що містить емоційний, експресивний, оціночний і стилістичний компоненти)» [10, с. 11]. Отже, завдання перекладача полягає у відтворенні усіх типів значень задля правильного розуміння прихованого асоціативного змісту, що сприятиме адекватній трансформації авторської концепції художнього твору.

Досліджуючи основні перекладацькі стратегії щодо відтворення власних імен у процесі перекладу художнього тексту, український дослідник Ребрій О. [9] виокремлює три основні напрямки дій перекладача. По-перше, вони можуть бути скеровані на форенізацію тексту перекладу й передбачають збереження форми вихідної одиниці. Такий тип перекладу Ребрій О. визначає як «ономастичний відповідник», який відтворює фонографічну оболонку слова з тим чи іншим ступенем близькості до оригіналу [9, с. 188]. Отже, у цьому разі можемо говорити про застосування таких прийомів перекладу, як транскрипція та транслітерація. Друга й третя стратегії відтворення власних імен у художньому перекладі, на думку Ребрія О., скеровані на доместикацію твору й передбачають або заміну вихідного оніма іншомовним аналогом, або власне його переклад [9, с. 190].

Аналіз фактичного матеріалу приводить до висновку, що в процесі перекладу імен усіх зазна-

чених персонажів повісті «Грек шукає грекиню» було використано лише транскрипцію й транслітерацію залежно від походження власної назви, а саме: Arnolp Archilochos – Арнольф Архілохос, Chloe Saloniki – Хлоя Салонікі, Petit Paysan – Пті-Пейзан, Farks – Фаркс, Passap – Пассап, Bob Forster-Monroe – Боб Форстер-Монро, Maitre Dutour – метр Дютур, Hercule Wagner – Еркюль Вагнер. У процесі порівняльного аналізу не виявлено таких способів, як калькування, використання іншомовного аналогу чи власне переклад, які іноді застосовуються для відтворення літературно-художніх антропонімів. Відмовляється перекладач також від адаптації, розраховуючи на те, що реципієнт мови перекладу матиме у своїй когнітивній базі набір асоціацій і фонових знань, необхідних для розкриття імпліцитного значення власних імен і для розуміння проблематики художнього твору.

Отже, у процесі відтворення літературно-художніх антропонімів, які є важливим стилістичним компонентом і текстоутворюючим елементом повісті «Грек шукає грекиню», невід'ємною складовою частиною індивідуального стилю письменника, одним з основних засобів створення художніх образів і розкриття проблематики є такі перекладацькі прийоми, як транслітерація й транскрипція, оскільки саме завдяки цим способам перекладу можна досягти максимальної адекватності на фонетичному рівні, найменших семантичних і стилістичних втрат, ураховуючи імпліцитне значення власних імен.

Література

1. Бережна М. Ономастикон романів Дж.К. Ролінг циклу «Гаррі Поттер» в українському та російському перекладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / М. Бережна. – К., 2009. – 20 с.
2. Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 342 с.
3. Демецька В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми : [монографія] / В. Демецька. – Херсон : МП «Норд», 2006. – 378 с.
4. Довганчина Р. Відтворення ідіостилу Ернеста Гемінґвея в українських та російських перекладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Р. Довганчина. – К., 2011. – 20 с.
5. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах : [монографія] / М. Іваницька. – Чернівці : Книги-XXI, 2015. – 604 с.
6. Коломієць Л. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу: [монографія] / Л. Коломієць. – К. : Вид-полігр. центр «Київський університет», 2004. – 522 с.
7. Кухаренко В. Інтерпретація тексту : [навч. посібник для студ. старших курсів факульт. англ. мови] / В. Кухаренко. – Вінниця, Нова книга, 2004. – 272 с.
8. Лановик М. Проблеми художнього перекладу як предмет літературознавчої рефлексії : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / М. Лановик. – К., 2006. – 39 с.
9. Ребрій О. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О. Ребрій. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
10. Соловьева М. Роль алюзивного антропоніма в створенні вертикального контекста : автореф. дисс. ... канд. філол. наук / М. Соловьева. – Екатеринбург, 2004 – 23 с.
11. Щетинин Л. Слова, имена, вещи. Очерки об именах / Л. Щетинин. – Ростов-на-Дону, 1996. – 222 с.
12. Dürrenmatt F. Der Richter und sein Henker / F. Dürrenmatt. – Zürich : Diogenes, 1991. – 176 S.
13. Дюрренматт Ф. Суддя і його кат: Повісті, п'єси, романи : пер. з нім. / Ф. Дюрренматт ; передмова Д. Затонський. – Харків : Фоліо, 2006. – 623 с.